

Bölüm 2

Bilgisayar Sayı Sistemi, Aritmetiği ve Hata

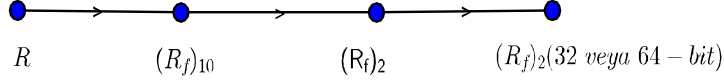
Sayısal yöntemler için gerekli en temel araçlar bilgisayarlardır, ancak bilgisayarlar reel veya kompleks sayılar kümesi yerine, bu kümelerin sonlu sayıda elemandan oluşan *çok özel* alt kümeleri üzerinde çalışırlar. Bu bölümde öncelikle *bilgisayar sayı sistemi* adı verilen bu *çok özel* alt kümeyi ve bu kümenin özelliklerini inceleyeceğiz. Ayrıca bilgisayar sayı sistemi üzerindeki aritmetik işlemleri inceleyerek, bu işlemlerin reel sayılar kümesi üzerinde alışık olduğumuz kapalılık ve birleşme gibi elementer özelliklere sahip olmadığını göreceğiz. Böylece gerek bilgisayar sayı sistemi ve gerekse sayı sistemi üzerindeki aritmetik işlemleri yakından tanıyarak, sayısal analiz sürecinde sayı sistemi ve aritmetiğinden kaynaklanabilecek hataları minimize etmenin yollarını öğrenmiş olacağız.

Bu amaçla bu bölümde sırasıyla

- hata kavramını inceleyerek,
- R ile gösterilen reel sayılar kümesinin bir alt kümesi olan ve $R_f(10)$ ile göstereceğimiz on tabanlı kayan nokta sayı sistemini,
- R den $R_f(10)$ sayı sistemine, yani,

$$R \rightarrow R_f(10)$$

dönüşümü ve bu dönüşümde oluşabilen hataları,

- $R_f(2)$ ile göstereceğimiz iki tabanlı kayan nokta sayı sistemini,
- On tabanlı kayan noktalı sayılar ile iki tabanlı kayan nokta sistemi arasındaki,

$$R_f(10) \leftrightarrow R_f(2)$$

dönüşümü ve bu dönüşümde oluşan hataları,

- İki tabanlı kayan noktalı sayıların 32-bit dönüşümü, yani

$$R_f(2) \rightarrow R_f(2)(32 - bit)$$

veya 64-bit formata dönüşümü, yani,

$$R_f(2) \rightarrow R_f(2)(64 - bit)$$

ve bu dönüşümlerde oluşabilen hataları ve özetle şematik olarak yukarıda ifade edilen ve reel sayılar kümesinden bilgisayar sayı sistemine dönüşüm sürecini ve herbir süreçte oluşabilen hataları inceliyoruz.

- Ayrıca, bilgisayar sayı sisteminden kaynaklanan ve anlam kaybı hatası adı verilen özel bir hatanın nasıl oluştuğunu örnekler üzerinde gözlemliyoruz.
- Yukarıdaki her bir aşamada oluşması mümkün olan hatanın ilerleyen aritmetik işlemlere nasıl yayıldığının incelenmesi de ayrı bir konudur ve bu konuyu Taylor yaklaşımlarıyla ilgili olduğu için bir sonraki bölümün son kısmında inceliyoruz.

Konuyla ilgili detaylar için, faydalandığımız [1],[3], [4],[7],[8] ve [10] nolu kaynakları öneriyoruz.

2.1 Hata(kesme ve yuvarlama hataları)

Ölçüm işlemlerinde genelde gerçek değer yerine, gerçek değeri en yakın biçimde temsil eden yaklaşımı kullanırız. Bu durumda

$$\text{gerçek değer} = \text{yaklaşım} + \text{hata}$$

veya

$$\text{hata} = \text{gerçek değer} - \text{yaklaşım}$$

bağıntısı ile tanımlanan ve yaklaşımdan kaynaklanan bir hata oluşur ki bu hata sayısal analizde mutlak hata olarak tanımlanır.

TANIM 2.1. x ile gösterilen bir büyüklüğün gerçek değeri ile bu değeri temsil eden x_f değeri arasındaki fark x_f yaklaşımının **mutlak hatası** veya kısaca **mutlak hata** olarak tanımlanır ve

$$\Delta x = x - x_f$$

notasyonu ile gösterilir.

x_f yaklaşım değeri x gerçek değerinden aşağıda tanımlandığı üzere *kesme* veya *yuvarlama* yapmak suretiyle elde edilebilir:

TANIM 2.2. $x = d_1.d_2d_3\dots d_n d_{n+1}\dots$ değerine, noktadan sonraki n basamakla **kesme** esasına göre elde edilen yaklaşım $x_f = d_1.d_2d_3\dots d_n$ olup, bu yaklaşım sonucu oluşan

$$\Delta x = x - x_f = 0.\overbrace{0\dots 0}^{n \text{ adet}} d_{n+1} \dots$$

hatasına **mutlak kesme(chopping) hatası** adı verilir.

Örneğin $x = 1.76^1$ değerine noktadan sonra bir basamakla kesme esasına göre elde edilen yaklaşım $x_f = 1.7$ olup, bu yaklaşım sonucunda oluşan mutlak kesme hata ise

$$\Delta x = x - x_f = 0.06$$

dır.

Güncel bilgisayarlar bu yaklaşım yöntemini kullanmamaktadırlar, dolayısıyla bu bölümde hata kavramı deyince aksi belirtilmedikçe teknik olarak aşağıda tanımlanan ve genelde daha küçük yaklaşım hatasına neden olan *yuvarlama hatasını* ifade ediyor olacağız.

¹Kesirli sayılarda kullanılan nokta, virgül anlamındadır. Yabancı literatürle uyum açısından virgül yerine nokta kullanıyoruz.

TANIM 2.3. *On tabanlı sistemde $x = d_0.d_1d_2\dots d_nd_{n+1}$ ($0 \leq d_i \leq 9$) değerine, noktadan sonraki n basamakla **en yakın sayıya yuvarlama** esasına göre elde edilen yaklaşım*

$$x_f = \begin{cases} d_0.d_1d_2\dots d_n & \text{eğer } d_{n+1} < 5 \\ d_0.d_1d_2\dots d_n + (1/10)^n & d_{n+1} \geq 5 \end{cases}$$

olup, bu yaklaşım sonucu oluşan

$$\Delta x = x - x_f$$

hatasına mutlak yuvarlama(round off) hatası adı verilir.

Yukarıdaki örnekte $x = 1.76$ değerine noktadan sonra bir basamakla yuvarlama esasına göre elde edilen yaklaşım

$$x_f = 1.7 + (1/10)^1 = 1.8$$

olup, bu yaklaşım sonucunda oluşan mutlak yuvarlama hatası ise -0.04 tür.

Öteyandan $x = 1.73$ değerine noktadan sonra bir basamakla yuvarlama esasına göre elde edilen yaklaşım

$$x_f = 1.7$$

olup, bu yaklaşım sonucunda oluşan mutlak yuvarlama hatası ise 0.03 tür.

Mutlak hata günlük hayatta algıladığımız hata kavramını tam olarak karşılamaz!

Örneğin $x = 10.1$ birim uzunluğa sahip olan cismin herhangi bir boyutu $x_f = 10$ birim olarak ölçülmüşse, x_f yaklaşımında oluşan mutlak hata veya mutlak yuvarlama hatası

$$\Delta x = x - x_f = 10.1 - 10 = 0.1$$

değerine eşittir.

Öte yandan $x = 1.1$ birim gerçek uzunluğuna sahip olan başka bir cismin boyutu $x_f = 1$ birim olarak ölçülmüşse, x_f nin mutlak hatası

$$\Delta x = 1.1 - 1 = 0.1$$

değerine sahiptir.

Her iki ölçüm sonucunda oluşan mutlak hatalar birbirine eşit olmasına rağmen, her nedense ikinci ölçümde daha fazla hata yaptığımızı düşünürüz. Dolayısıyla mutlak hata kavramının güncel hayatta *algıladığımız hata* kavramını tam olarak karşılamadığını görüyoruz!

Bu durumda güncel algularımıza uygun bir hata kavramı mevcut olmalıdır ki bu kavram aşağıdaki tanım ile verilmektedir.

TANIM 2.4. $x \neq 0$ değerine $x_f \neq 0$ ile yuvarlama prensibine göre yaklaşımda oluşan mutlak hatanın x e oranı olarak tanımlanan hataya da x_f nin **bağlı yuvarlama hatası** veya kısaca **bağlı hata** adı verilir ve

$$\varepsilon_b(x) = \frac{\Delta x}{x} \doteq \frac{\Delta x}{x_f}$$

notasyonu ile gösterilir.

Buna göre yukarıdaki birinci ölçüm için oluşan bağlı hata

$$\varepsilon_b(x) = \frac{\Delta x}{x} = \frac{0.1}{10.1} \doteq \frac{0.1}{10} = 0.001$$

ve ikincide oluşan hata ise

$$\varepsilon_b(x) = \frac{\Delta x}{x} = \frac{0.1}{1.1} \doteq \frac{0.1}{1} = 0.1$$

dir, yani ikinci ölçüm sonucu yapılan bağlı hata beklentilerimiz doğrultusunda daha büyüktür. O halde bağlı hata günlük hayatta algıladığımız hata ile daha uyumludur.

Ölçüm sonuçları için yapmak durumunda olduğumuz yaklaşımlara benzer olarak, bilgisayarların sınırlı bellek kapasiteleri ve hız limitleri nedeniyle de, sayısal analiz sürecinde bilgisayarlar üzerinde elimizdeki verilerle çalışmak yerine, onları temsil eden yaklaşımlarla çalışmak durumunda kalırız. Bu durumda kesme veya yuvarlama hataları adını verdiğimiz hatalar oluşur. Sayısal analiz sürecinde oluşabilecek olan kesme veya yuvarlama hatalarını anlayabilmek için öncelikle $R_f(10)$, $R_f(2)$ sayı sistemleri ve $R_f(2)$ sayı sisteminin $R_f(2) - 32$ -bit ve $R_f(2) - 64$ -bit bellek gösterimlerini yakından incelemeliyiz.

2.2 $R_f(10)$ Kayan nokta sayı sistemi

Bu bölümde $R_f(10)$ sayı sistemini oluşturan sayıların özelliklerini ve $R- >$

$R_f(10)$ dönüşümünde oluşan mutlak ve bağıl kesme ve yuvarlama hatalarını inceliyoruz.

Sonlu sayıda ondalık basamağa sahip herhangi bir x reel sayısı, uygun $m \geq 0, n \geq 0$ tamsayıları için

$$U = \{10^n, 10^{n-1}, \dots, 10^0, 10^{-1}, \dots, 10^{-m}\} \quad (2.1)$$

kümesinin elemanlarının lineer bileşimi olarak ifade edilebilir. Diğer bir deyimle, uygun

$$c_i \in \{0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9\}$$

için

$$x = (c_n c_{n-1} \dots c_0 . c_{-1} \dots c_{-m-1} c_{-m})_{10} \quad (2.2)$$

$$= c_n 10^n + c_{n-1} 10^{n-1} + \dots + c_0 10^0 \quad (2.3)$$

$$+ c_{-1} 10^{-1} + \dots + c_{-m-1} 10^{-m-1} + c_{-m} 10^{-m}$$

biçiminde ifade edilebilir. Burada

$$c_n c_{n-1} \dots c_0 = c_n 10^n + c_{n-1} 10^{n-1} + \dots + c_0 10^0$$

sayının tam kısmını,

$$0.c_{-1} \dots c_{-m-1} c_{-m} = c_{-1} 10^{-1} + \dots + c_{-m-1} 10^{-m-1} + c_{-m} 10^{-m}$$

ise sayının kesir kısmını temsil eder.

x sayısının U kümesinin elemanlarının lineer bileşimi olarak bu şekildeki ifadesine x in onluk sisteme (on tabanlı sisteme) göre gösterimi adı verilmektedir. Örneğin

1964.24

$$= 1 \times 10^3 + 9 \times 10^2 + 6 \times 10^1 + 4 \times 10^0 + 2 \times 10^{-1} + 4 \times 10^{-2}$$

olarak ($n = 3, m = -2$) ifade edilebilir. O halde verilen sayı,

$$U = \{10^3, 10^2, 10^1, 10^0, 10^{-1}, 10^{-2}\}$$

kümesi(veya taban) elemanlarının lineer bileşimi olarak ifade edilmiştir.

En genel olarak $R_f(10)$ sayı sistemi

$$x_f = \pm q_f \times 10^E$$

formatında ifade edilebilen sayılardan oluşur ve bu formatta ifade edilebilen sayılara 10 tabanlı *kayan noktalı sayılar* adı verilir, burada q_f ye, x_f nin **kesir kısmı(veya mantis)** adı verilir ve

$$q_f = 0.d_1d_2\dots d_n, 0 \leq d_i < 10$$

biçiminde olup, $q_f < 1$ dir. E ise **üs** adı verilen bir tam sayıdır. Böylece 10 tabanlı sistemde bir kayan noktalı sayıyı tanımlayabilmek için *işaret*, *kesir*(q_f) ve *üs*(E) bilgileri gerekmektedir.

Kesirdeki noktanın pozisyonu, üs değiştirilmek suretiyle sağa veya sola kaydırılabileceğinden ötürü bu formatta ifade edilen sayılara *kayan noktalı sayılar* adı verilmektedir. Örneğin on tabanlı sistemde

$$123.4 = 12.34 \times 10^1 = 1.234 \times 10^2$$

kayan nokta sayıları birbirine eşittir ve bir sayının birden fazla kayan nokta gösterimi mevcuttur . Üs değiştirmek suretiyle kesir noktasının sola doğru nasıl kaydırıldığına dikkat edelim².

TANIM 2.5. $x_f = \pm q_f \times 10^E$ *kayan nokta gösteriminde*, $q_f = 0.d_1d_2\dots d_n$ nin d_1 ile gösterilen başlangıç pozisyonundaki rakam sıfırdan farklı ise x_f ye **normalize edilmiş sayı** adı verilir. Bu durumda $0.1 \leq q_f < 1$ dir. Normalize edilmiş formatta, kayan noktanın sağındaki rakamların sayısına(burada n) x_f nin **inceliği**(precision) adı verilir.

Gözlem 2.1. Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere aynı sayı birden fazla üs ve mantis ile ifade edilebilir. Diğer deyimle en genel halde kayan nokta gösterimi tek türlü değildir. Ancak normalize edilmiş formatta bu gösterim tek türüdür:

²Kesirli sayıların gösteriminde Türkçe literatürde kullandığımız virgül yerine elektronik ortamda ve yabancı literatürde nokta kullanılır. Biz de uyumluluk açısından nokta kullanıyoruz.

Başlangıç pozisyonundaki rakam, yani kesir noktasının sağındaki ilk rakamın sıfırdan farklı olması durumunda kayan nokta formatı, sayının mantis ve üs değerini tek türlü olarak belirler.

Örneğin

$$123.4 = 0.1234 \times 10^3$$

gösteriminde kesir .1234, taban 10, üs 3 ve sayının inceliği 4 tür. Bu gösterim 123.4 sayısının normalize edilmiş kayan nokta gösterimidir.

2.2.1 $R_f(10)$ sayı sisteminin özellikleri

Kayan nokta sayı sisteminde temsil edilebilecek sayıların büyüklüklerini ve birbirlerine göre konumlarını yakından görebilmek için bu sayı sistemini yakından incelemek gerekir. Bunun için çok az sayıda nokta içerebilen **Özel** bir kayan nokta sayı sistemi göz önüne alacağız. Özel diyoruz, çünkü hiç bir sistem bu kadar az sayıda nokta içermez. Gerçekçi olmayacak kadar az sayıda nokta içermesine rağmen, örneğimizdeki kayan nokta sistemi ve üzerindeki işlem sonuçları bilgisayarlarda kullanılan gerçek sistemlerin tipik özelliklerini içermektedir.

2.2.2 Özel bir $R_f(10)$ örneği: $\text{Özel_}R_f(10)$

Çok az sayıda eleman içeren ve $\text{Özel_}R_f(10) \subset R$ ile göstereceğimiz on tabanlı bir kayan nokta sayı sistemi gözönüne alalım. Sistemimizin normalize edilmiş

$$x_f = \mp q_f \times 10^E$$

biçiminde sayılardan oluştuğunu ve

$$E = -1, 0, 1$$

ve

$$q_f = 0.d_1d_2, d_1 \neq 0, d_2 = 0, 1, \dots, 9$$

değerlerini alabileceğini kabul edelim. Teknik bir ifade ile

$$\text{Özel_}R_f(10) = \left\{ \begin{array}{l} x_f = \mp q_f \times 10^E \mid q_f = 0.d_1d_2, d_i = 0, 1, \dots, 9; \\ i = 0, 1; d_1 \neq 0; E = 0, 1, 2 \end{array} \right\}$$

noktalarında oluşmaktadır.

$\ddot{O}zel_R_f(10)$ kayan nokta kümesinin elemanlarını belirleyerek, sayıların birbirlerine göre konumlarını ve $\ddot{O}zel_R_f(10)$ üzerindeki aritmetik işlemlerin özelliklerini incelemeye çalışalım:

- $\ddot{O}zel_R_f(10)$ da temsil edilebilecek en büyük sayı $d_1 = 9, d_2 = 9$ ve $E = 1$ ile pozitif işaretli $x_f = 0.99 \times 10^2 = 99$ sayıdır. O halde negatif işareti de dikkate aldığımızda

$$\ddot{O}zel_R_f(10) \subset [-99, 99]$$

olduğunu görürüz.

- Örnek sistemde her bir üs için temsil edilebilecek pozitif sayılar aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

$E = 0$					
	$d_1 = 1 \rightarrow$	0.10	0.11	...	0.19
	$d_1 = 2 \rightarrow$	0.20	0.21	...	0.29
	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots
	$d_1 = 9 \rightarrow$	0.90	0.91	...	0.99

$E = 1$					
	$d_1 = 1 \rightarrow$	1.0	1.1	...	1.9
	$d_1 = 2 \rightarrow$	2.0	2.1	...	2.9
	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots
	$d_1 = 9 \rightarrow$	9.0	9.1	...	9.9

$E = 2$					
	$d_1 = 1 \rightarrow$	10	11	...	19
	$d_1 = 2 \rightarrow$	20	21	...	29
	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots
	$d_1 = 9 \rightarrow$	90	91	...	99

Her bir tabloda 90 adet olmak üzere $\ddot{O}zel_R_f(10)$ da 270 adet pozitif sayının yer aldığını görürüz. Negatif sayıların da ilavesiyle örnek kayan nokta sayı sistemimiz toplam 540 adet normalize edilmiş sayıdan oluşmaktadır.

- $\ddot{O}zel_R_f(10)$ da komşu noktalar arasındaki uzaklığın eşit olmadığını ve orjinden uzaklaştıkça komşu noktalar arasındaki mesafenin E nin her bir yeni değeri için arttığını gözlemliyoruz. Ancak E nin aynı değeri için elde edilen ve birbirine komşu olan kayan nokta sayıları arasındaki uzaklığın eşit olduğunu görüyoruz. Örneğin $E = 0$ için komşu sayılar arasındaki uzaklık 0.01, $E = 1$ için komşu sayılar arasındaki uzaklık 0.1 ve $E = 2$ için komşu sayılar arasındaki uzaklık 1 dir ve E nin her bir değeri için elde edilen komşu sayılar arasındaki uzaklık, bir öncekilerin 10(yani taban) katıdır.
- Sıfır sayısının normalize edilmiş bir kayan nokta sayısı olmadığını görüyoruz. $d_1 = 0$ değerine izin verilmesi durumunda sıfır sayısını da sistemde temsil edebiliriz. $d_1 = 0$ değerine karşılık gelen normalize edilmiş formatta ifade edilemeyen sayılara **subnormal** sayılar adı verilmektedir. Bu durumda sistemimizin subnormal sayıları 0.01, 0.02, ..., 0.09 ve bu sayıların negatifi ile birlikte 0.0, -0.0 sayısı olmak üzere toplam 20 adet sayıdır. Burada 0.0 ve -0.0 m her ikisi de sıfır sayısını temsil etmektedir.
- Temsil edilebilecek en büyük pozitif sayıdan daha büyük bir sayı için **inf**(∞) ve en küçük negatif sayıdan daha küçük bir sayı durumunda **-inf**($-\infty$) sembolleri uygun subnormal formatta ifade edilirler. Ayrıca reel sayılarda belirsizlik durumları olarak bilinen 0/0, ∞/∞ için **NaN**(**N**ot **a** **N**umber, sayı değil) gösterimi kullanılır. Örnek sayı sistemimizde

$$99 + 1 = \text{inf}, -99 - 1 = -\text{inf}, 0/0 = \text{NaN}$$

olarak sembolize edilir. Bu semboller için bellekte özel gösterimler kullanılır.

- $\ddot{O}zel_R_f(10)$ da kesme ve yuvarlama: $\ddot{O}zel_R_f(10)$ sayı sisteminde herhangi iki sayı ile gerçekleştirilen aritmetik işlem sonucu $\ddot{O}zel_R_f(10)$ sayı sisteminin bir elemanı değilse (çok büyük ve küçük sayı olma durumu hariç), bu durumda elde edilen sonuç en yakın $\ddot{O}zel_R_f(10)$ sayısına **kesme** veya **yuvarlama** prensibine göre yuvarlanır. *Kesme prensibine* göre yuvarlama işlemi aşağıda görüldüğü biçimde noktadan sonraki kısmın kesilmesi suretiyle gerçekleştirilir:

$$10.4 \doteq 10, 10.5 \doteq 10, 10.7 \doteq 10$$

Yuvarlama prensibinde ise virgülden(veya noktadan) sonraki kısım doğrudan kesilmeyerek, virgülden(veya noktadan) sonraki ilk rakamın tabanın yarısından büyük veya eşit olması veya küçük olması durumlarda farklı yuvarlama işlemleri gerçekleştirilir. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

$$10.4 \doteq 10, 10.5 \doteq 11, 10.7 \doteq 11$$

Şimdi de yuvarlama işlemlerinin $\ddot{O}zel_R_f(10)$ üzerindeki aritmetiği nasıl etkilediğini inceleyelim:

- $\ddot{O}zel_R_f(10)$ da toplama işlemine göre birleşme özelliği geçerli değildir: İşlemlerin en yakın sayıya yuvarlama prensibine göre gerçekleştirildiğini kabul edersek

$$(0.3 + 0.4) + 10 = 0.7 + 10 \doteq 11 \neq 10 \doteq 0.3 + (0.4 + 10)$$

elde ederiz. Çünkü 10.7 sayı sistemimizin bir elemanı değildir ve sistemde bu sayıya en yakın sayı 11 dir. Benzer biçimde $10.4 \doteq 10$ dur.

Eğer işlemlerin kesme prensibine göre gerçekleştirildiğini kabul edersek

$$(0.6 + 0.7) + 10 = 11 \neq 10 = 0.6 + (0.7 + 10)$$

elde ederiz, çünkü kesme prensibine göre $11.3 \doteq 11$ ve $10.7 \doteq 10$, $10.6 \doteq 10$ dur.

- $\ddot{O}zel_R_f(10)$ toplama işlemine göre de kapalı değildir: Örneğimiz için

$$50, 60 \in \ddot{O}zel_R_f(10)$$

fakat

$$110 \notin \ddot{O}zel_R_f(10)$$

dur.

- $R \rightarrow \ddot{O}zel_R_f(10)$ dönüşümü ve hata: $x \in R \setminus R_f(10) \subset [-99, 99]$ olması durumunda, x yerine $x_f \in R_f(10)$ yaklaşımı kullanılır. Söz konusu yaklaşım kesme veya en yakın sayıya yuvarlama esasına göre gerçekleştirilir: $x = 11.6$ sayısı gözönüne aldığımız örnek kayan nokta

sayı sisteminde temsil edilmemektedir. Bu durumda kesme prensibine göre $x_f = 11$ yaklaşımı kullanılır. Bu durumda oluşan mutlak hata

$$\Delta x = 11.6 - 11 = 0.6$$

ve bağıl hata ise

$$\epsilon_b(x) = \frac{\Delta x}{x} = \frac{0.6}{11.6} \doteq 0.0517$$

dir. En yakın sayıya yuvarlama prensibine göre ise kesir kısım atılarak, bir öndeki rakama 1 ilave etmek suretiyle $x_f = 12$ alınır. Bu durumda oluşan mutlak hata

$$\Delta x = 11.6 - 12 = -0.4$$

ve bağıl hata ise

$$\epsilon_b(x) = \frac{\Delta x}{x} = \frac{-0.4}{11.6} \doteq -0.0345$$

dir.

Şimdi de gerçek bir kayan nokta sistemine dönüşümde oluşabilen hataları inceleyelim:

2.2.3 $R \rightarrow R_f(10)$ dönüşümü ve hata

$x \in R$ yerine $x_f \in R_f$ yaklaşımının alınması durumunda yuvarlama hataları oluşur:

- - 10 tabanlı sistemde

$$x = (0.d_1 \cdots d_n d_{n+1} \cdots) \times 10^E, d_1 \neq 0, 0 \leq d_i \leq 9, i = 1, 2, \dots, 9$$

sayısı için *kesme yöntemine göre* R_f deki yaklaşım

$$x_f = (0.d_1 \cdots d_n) \times 10^E$$

olarak tanımlanır. Bu durumda oluşan mutlak hatanın üst sınırı

$$\begin{aligned} \Delta x &= x - x_f \\ &= (0.0 \dots 0 d_{n+1} \cdots) \times 10^E \\ &= (d_{n+1} . d_{n+2} \cdots) \times 10^{-(n+1)} \times 10^E \\ &\leq 10 \times 10^{-n-1} \times 10^E = 10^{E-n} \end{aligned}$$

olarak tahmin edilebilir(burada $d_{n+1}.d_{n+2} \cdots \leq 10$ eşitsizliğini kullandık).

– Yine 10 tabanlı sistemde

$$x = (0.d_1 \cdots d_n d_{n+1} \cdots) \times 10^E, 0 \leq d_i \leq 9, d_1 \neq 0, i = 1, 2, \dots, 9$$

sayısı için *en yakın sayıya yuvarlama esasına göre* R_f de

$$x_f = \begin{cases} (0.d_1 \cdots d_n) \times 10^E, & d_{n+1} \leq 4 \\ (0.d_1 \cdots d_n + 10^{-n}) \times 10^E & d_{n+1} \geq 5 \end{cases}$$

olarak tanımlanır. Örneğin $d_{n+1} \leq 4$ olması durumunda

$$\begin{aligned} \Delta x &= x - x_f \\ &= (0.0_1 \cdots 0_n d_{n+1} \cdots) \times 10^E \\ &\leq (d_{n+1}.d_{n+2} \cdots) \times 10^{-(n+1)+E} \\ &\leq 5 \times 10^{-(n+1)+E} = \frac{1}{2} \times 10^{E-n} \end{aligned}$$

olarak tahmin edilebilir. $d_{n+1} \geq 5$ olması durumunda ise

$$\begin{aligned} \Delta x &= x - x_f \\ &= (0.d_1 \cdots d_n d_{n+1} \cdots) \times 10^E - (0.d_1 \cdots d_n + 10^{-n}) \times 10^E \\ &= (0.0_1 \cdots 0_n d_{n+1} \cdots) \times 10^E - 1 \times 10^{E-n} \\ &= (0.d_{n+1} \cdots) \times 10^{E-n} - 10^{E-n} \\ &= -[1 - (0.d_{n+1} \cdots)] \times 10^{E-n} \end{aligned}$$

olup,

$$|\Delta x| = [1 - (0.d_{n+1} \cdots)] \times 10^{E-n} \leq \frac{1}{2} \times 10^{E-n} \quad (2.4)$$

elde ederiz. O halde en yakın sayıya göre yuvarlama esasına göre d_{n+1} değerinden bağımsız olarak

$$|\Delta x| \leq \frac{1}{2} \times 10^{E-n}$$

elde ederiz.

- Öte yandan yukarıda incelenen yuvarlama işlemin gerçekleştirilme biçiminden bağımsız olarak

$$\begin{aligned}
 |\varepsilon_b(x)| &= \frac{|\Delta x|}{|x|} & (2.5) \\
 &\leq \frac{\frac{1}{2} \times 10^{E-n}}{(0.d_1 \cdots d_n d_{n+1} \cdots) \times 10^E} \\
 &\leq \frac{1}{2} \times 10^{-n+1} = 5 \times 10^{-n}
 \end{aligned}$$

elde ederiz çünkü $d_1 \geq 1$ olduğundan

$$0.d_1 \cdots d_n d_{n+1} \cdots \geq 10^{-1}$$

dir. Bağlı hata için elde ettiğimiz üst sınırı ϵ_{\max} ile göstereceğiz. O halde 10 tabanlı sayı sistemi için

$$\epsilon_{\max} = 5 \times 10^{-n}$$

dir.

- 2 tabanlı sistem için

$$\epsilon_{\max} = \frac{1}{2} \times 2^{-n+1} = 2^{-n}$$

olarak elde edilir ve bu değer *bilgisayar* epsilon olarak adlandırılır: $|\varepsilon_b(x)| \leq \epsilon_{\max}$ dir.

ÖRNEK 2.1.

$$\begin{aligned}
 x &= 3.14159265358979 \\
 &= 0.314159265358979 \times 10^1
 \end{aligned}$$

için en yakın sayıya yuvarlama prensibine göre elde edilen

$$x_f \doteq 0.31416 \times 10^1$$

yaklaşımı ile oluşan mutlak ve bağlı hatayı belirleyiniz ve (2.4) ,(2.5) ile verilen üst sınırların geçerli olduğunu gözlemleyiniz.

Çözüm.

$$\begin{aligned}
\Delta x &= x - x_f \\
&= 7.34641020683213 \times 10^{-6} \\
&= 0.0734641020683213 \times 10^{-4} \\
&\leq \frac{1}{2} \times 10^{1-5} = \frac{1}{2} \times 10^{E-n}
\end{aligned}$$

ve

$$\begin{aligned}
\varepsilon_b(x) &= \frac{\Delta x}{x} \\
&\leq \frac{\frac{1}{2} \times 10^{1-5}}{0.314159265358979 \times 10^1} \\
&< \frac{1}{2} \times 10^{-4}
\end{aligned}$$

olup, (2.4) ,(2.5) ile verilen üst sınırlar geçerlidir.

Bir diğer hata kaynağı on tabanlı sistemden iki tabanlı sisteme dönüşümde oluşan hatalardır.

2.3 $R_f(10) \longleftrightarrow R_f(2)$ Taban dönüşümleri ve ilgili hatalar

Bilgisayarların çoğu iki tabanlı sayı sistemini kullanırlar. Kullandığımız on tabanlı sayı sisteminde sonlu sayıda rakamla temsil edilebilen bir sayının bilgisayarların kullandıkları iki tabanlı sayı sisteminde sonlu sayıda rakamla ifade edilememe ihtimali söz konusudur.

Bu noktayı açıklamak için öncelikle göz önüne aldığımız bilgisayar sisteminin iki tabanlı sayı sistemini kullandığını kabul ederek, iki tabanlı ve on tabanlı sayı sistemleri arasındaki dönüşümün nasıl gerçekleştirildiğini inceleyelim:

2.3.1 $R_f(2)$ ve $R_f(2) \rightarrow R_f(10)$ dönüşümü

İkili sistemde *sonlu sayıda* basamağa sahip herhangi bir

$$x = (c_n c_{n-1} \cdots c_0 . c_{-1} c_{-2} \cdots c_{-m})_2$$

reel sayısı, uygun $m \geq 0, n \geq 0$ tamsayıları için (2.1) e benzer olarak

$$V = \{2^n, 2^{n-1}, \dots, 2^0, 2^{-1}, \dots, 2^{-m}\} \quad (2.6)$$

kümesinin, veya taban elemanlarını, elemanlarının lineer kombinasyonu olarak ifade edilebilir.

Diğer değimle uygun $c_i \in \{0, 1\}$ ve $n \geq 0, m \geq 0$ tamsayıları için

$$\begin{aligned} x &= (c_n c_{n-1} \cdots c_0 \cdot c_{-1} c_{-2} \cdots c_{-m})_2 \\ &= c_n 2^n + c_{n-1} 2^{n-1} + \cdots + c_0 2^0 \\ &\quad + c_{-1} 2^{-1} + \cdots + c_{-m-1} 2^{-m-1} + c_{-m} 2^{-m} \end{aligned}$$

biçiminde V kümesinin elemanlarının lineer bileşimi olarak yazılabilir.

$R_f(2)$ ile gösterdiğimiz iki tabanlı sistemde kullanılan rakamlar 0 ve 1 olup, taban ise 2 dir.

İkili sayı sisteminde herhangi bir sayı $c_i \in \{0, 1\}$ rakamları ve 2 nin azalan kuvvetleri cinsinden ifade edilerek on tabanlı sisteme dönüştürülür. Örneğin

$$\begin{aligned} (101101)_2 &= 1 \times 2^5 + 0 \times 2^4 + 1 \times 2^3 + 1 \times 2^2 + 0 \times 2^1 + 1 \times 2^0 \\ &= 32 + 8 + 4 + 1 \\ &= 4 \times 10^1 + 5 \times 10^0 \\ &= (45)_{10} \end{aligned}$$

İki tabanlı sistemdeki kesirli bir sayı da benzer biçimde on tabanlı sisteme dönüştürülebilir. Örneğin

$$\begin{aligned} (0.101111)_2 \times 2^3 &= (101.111)_2 \\ &= 1 \times 2^2 + 0 \times 2^1 + 1 \times 2^0 + 1 \times 2^{-1} + 1 \times 2^{-2} + 1 \times 2^{-3} \\ &= 4 + 1 + 1/2 + 1/4 + 1/8 = 5.875. \end{aligned}$$

olarak elde edilir.

2.3.2 $R_f(10) \rightarrow R_f(2)$ dönüşümü

- *Tamsayı dönüşümü:* Bu dönüşüm için aşağıdaki örneği inceleyelim.

ÖRNEK 2.2. 1964 sayısını iki tabanlı gösterimini elde ediniz.

Çözüm.

$$2^{10} = 1024$$

olduğu dikkate alındığında

$$1964 = c_{10}2^{10} + c_92^9 + \cdots + c_12^1 + c_02^0$$

sağlanacak biçimdeki

$$c_i \in \{0, 1\}, i = 0, 1, \dots, 10$$

sabitlerini belirlemeliyiz. En son sabit olan c_0 ın dönüştürülmek istenen sayının ikiye bölümünde elde edilen kalan olduğu açıktır. Yani

$$1964 = 2 \times 982 + c_0$$

dır ve 1964 çift sayı olduğu için $c_0 = 0$ dır. Şimdi ise eşitliğin her iki tarafını ikiye bölerek elde edilen

$$982 = c_{10}2^9 + c_92^8 + \cdots + c_22^1 + c_1$$

ifadesinden de c_1 in 982 nin 2 ye bölümünden elde edilen kalan olduğuna dikkat edelim. Yani

$$982 = 2 \times 491 + c_1$$

dir. Benzer işlemler tekrar edilerek

$$1964 = 982 \times 2 + c_0 \Rightarrow c_0 = 0$$

$$982 = 491 \times 2 + c_1 \Rightarrow c_1 = 0$$

$$491 = 245 \times 2 + c_2 \Rightarrow c_2 = 1$$

$$245 = 122 \times 2 + c_3 \Rightarrow c_3 = 1$$

$$122 = 61 \times 2 + c_4 \Rightarrow c_4 = 0$$

$$61 = 30 \times 2 + c_5 \Rightarrow c_5 = 1$$

$$30 = 15 \times 2 + c_6 \Rightarrow c_6 = 0$$

$$15 = 7 \times 2 + c_7 \Rightarrow c_7 = 1$$

$$7 = 3 \times 2 + c_8 \Rightarrow c_8 = 1$$

$$3 = 1 \times 2 + c_9 \Rightarrow c_9 = 1$$

$$1 = 0 \times 2 + c_{10} \Rightarrow c_{10} = 1$$

elde edilir. O halde

$$\begin{aligned}
1964 &= 1 \times 10^3 + 9 \times 10^2 + 6 \times 10^1 + 4 \times 10^0 \\
&= c_{10}2^{10} + c_92^9 + \cdots + c_22^2 + c_12^1 + c_0 \\
&= 1 \times 2^{10} + 1 \times 2^9 + 1 \times 2^8 + 1 \times 2^7 \\
&\quad + 0 \times 2^6 + 1 \times 2^5 + 0 \times 2^4 + 1 \times 2^3 + 1 \times 2^2 \\
&\quad + 1 \times 2^3 + 1 \times 2^2 + 0 \times 2^1 + 0 \times 2^0
\end{aligned}$$

olup,

$$1964 = (11110101100)_2$$

iki tabanlı gösterimi elde edilir.

Özetle on tabanlı sayıyı iki tabanlı bir sayıya dönüştürmek için uygulamamız gereken pratik kural şudur:

Sayıyı ikiye bölerek kalanı not ettikten sonra bölüm kısmı ile aynı işlemi tekrarlanır. Elde edilen kalanların sondan başa doğru yan yana dizilimi ilgili sayının iki tabanlı gösterimidir.

Program 2.1 yukarıda açıklanan yöntemi kullanmak suretiyle, girilen on tabanlı pozitif bir sayının iki tabanlı gösterimini belirler:

Yukarıda belirtilen yöntem ve verilen programı MATLAB/OCTAVE ortamında çalıştırarak aşağıdaki tabloda verilen dönüşümleri elde ederiz:

On tabanlı sayı	İki tabanlı gösterimi
2	10
3	11
4	100
5	101
10	1010
100	1100100
1000	1111101000

- *Kesirli sayı dönüşümü:* On tabanlı sistemde ifade edilen herhangi bir kesirli sayı 10 nun negatif kuvvetleri yardımıyla ifade edilebileceği gibi, iki tabanlı sayı sisteminde de 2 nin negatif kuvvetleri yardımıyla ifade edilebilir: Kesirli sayı dönüşümünde $[[x]]$ notasyonu ile x sayısının tam kısmını ve $\{x\}$ ile de kesirli kısmını gösterelim. Kesirli sayı taban dönüşümünü aşağıdaki örnek üzerinde inceleyelim:

```

%-----
function gikili=ondaniki(sayi)
% On tabanlı sistemden iki tabanlı sisteme dönüştürür

sayac=1;
while sayi>=2
    kalan=mod(sayi,2);
    ikili(sayac)=kalan; % kalanlar
    sayi=(sayi-kalan)/2;
    sayac=sayac+1;
end
ikili(sayac)=sayi;
m=length(ikili);
for i=1:m
    gikili(i)=ikili(m+1-i); %kalanların tersten dizilimi
end
%-----

```

Program 2.1: On tabanlı sistemden iki tabanlı sisteme dönüşüm

ÖRNEK 2.3. $A = 0.125$ sayısının ikili sistemdeki gösterimini belirleyiniz.

Çözüm.

On tabanlı sistemde

$$A = 0.125 = 1 \times 10^{-1} + 2 \times 10^{-2} + 5 \times 10^{-3}$$

olarak ifade edilir. Aynı sayıyı iki tabanlı sistemde

$$\begin{aligned} A &= 0.125 = (0.d_1d_2d_3d_4\dots) \\ &= d_1 \times 2^{-1} + d_2 \times 2^{-2} + d_3 \times 2^{-3} + d_4 \times 2^{-4} + \dots \end{aligned}$$

şeklinde ifade ettiğimizi varsayalım. İfadenin her iki yanını 2 ile çarparsak

$$2A = 0.250 = d_1 + d_2 \times 2^{-1} + d_3 \times 2^{-2} + d_4 \times 2^{-3} + \dots$$

elde ederiz. Burada

$$d_1 = \lceil 2A \rceil = 0$$

ve

$$k_1 = \{2A\} = 0.250 = d_2 \times 2^{-1} + d_3 \times 2^{-2} + d_4 \times 2^{-3} + \dots$$

dir. Her iki yamı tekrar 2 ile çarparak

$$2k_1 = 0.50 = d_2 + d_3 \times 2^{-1} + d_4 \times 2^{-2} + \dots$$

$$d_2 = \lceil 2k_1 \rceil = 0$$

dır. Benzer biçimde

$$k_2 = \{2k_1\} = 0.50 = d_3 \times 2^{-1} + d_4 \times 2^{-2} + \dots$$

$$2k_2 = 1.0 = d_3 + d_4 \times 2^{-1} + \dots$$

$$d_3 = \lceil 2k_2 \rceil = 1$$

ve

$$k_3 = \{2k_2\} = 0$$

elde edilir. Böylece kesir kısmı sıfır olana kadar işleme devam ettirilerek elde edilen $d_i, i = 1, 2, \dots$ değerleri kaydedilir. O halde

$$A = 0.125 = (0.001)_2$$

iki tabanlı gösterimi elde edilir.

ÖRNEK 2.4. 1964.125 sayısının iki tabanlı gösterimini elde ediniz.

Çözüm.

Bunun için yapmamız gereken işlem, yukarıdaki iki örneğe ait sonuçları birleştirmektir. On tabanlı sistemde

$$\begin{aligned} 1964.125 &= 1 \times 10^3 + 9 \times 10^2 + 6 \times 10^1 + 4 \times 10^0 \\ &\quad + 1 \times 10^{-1} + 2 \times 10^{-2} + 5 \times 10^{-3} \end{aligned}$$

olacak şekilde ifade edildiği gibi, tam ve kesirli kısımlara karşılık gelen iki tabanlı gösterimler de birleştirildiğinde

$$\begin{aligned} 1964.125 &= (1111010100.001)_2 \\ &= (1.111010100001)_2 \times 2^9 \end{aligned}$$

normalize edilmiş kayan nokta gösterimi elde edilir.

Böylece on tabanlı sistemdeki kesirli bir sayının ikili sistemdeki karşılığını nasıl elde edeceğimizi öğrenmiş bulunuyoruz. Şimdi de $R_f(2)$ sayı sisteminin elemanlarının bilgisayar belleğinde nasıl temsil edildiklerini inceleyelim.

2.4 $R_f(2)$ nin bellek gösterimi

IEEE754 standartı adı verilen uluslararası standartta göre x_f ile gösterilen bir kayan nokta sayısı, 32 bit formatta

1 bit(üs işareti)	8 bit(Üs)	23 bit (Mantis)
-------------------	-----------	------------------

ve 64 bit formatta ise

1 bit(üs işareti)	11 bit(Üs)	52 bit (Mantis)
-------------------	------------	------------------

bellek alanlarında temsil edilir. MATLAB/Octave 64 bit formatı kullanır[8].

İşaret bitindeki '0', ilgili sayının pozitif ve '1' ise negatif olması anlamına gelir.

İkili sistemde 32 bit formatında temsil edilebilecek normalize edilmiş

$$x_f = \pm(1.d_1d_2 \dots d_{23}) \times 2^e$$

sayısını göz önüne alalım. Kapalı bit gösterimi(implicit bit representation) adı verilen bir standartta göre başlangıç rakamı olan 1 sisteme kaydedilmez.

Orjine göre simetrik olmayan(biased) formatta negatif üsleri temsil etmek için işaret biti kullanılmaz ve

$$\text{Gerçek üs} = \text{depolanan üs} - 127$$

kuralına göre gerçek üs değerleri elde edilir. Burada 127 ise öteleme sabiti olarak adlandırılır. Bu kurala göre aşağıdaki tabloda belirtilen depolanan üsler, karşılardaki gerçek üs değerlerini temsil ederler:

depolanan üs	gerçek üs	depolanan üs	gerçek üs
1 →	-126	128 →	1
2 →	-125	129 →	2
⋮	⋮	⋮	⋮
127 →	0	254 →	127

ÖRNEK 2.5.

$$1.964125 \times 10^3 = (1.111010100001)_2 \times 2^9$$

sayısının 32 bit formatta bellek alanına yerleşimini belirleyiniz.

Çözüm.

Yukarıdaki tabloya göre verilen sayının üssü olan 9 değeri 136 depolanan üs değerine karşılık gelmektedir. Öte yandan

$$136 = (10001000)_2$$

dir. Mantisin başlangıç bitindeki 1 değeri kapalı bit gösterimine göre depolanmaz. Kesir noktası da bellek gösteriminde yer almaz. Sadece kesir kısmı olan

$$11101010000$$

1 değeri 23 bitlik alana sağa yaslı olarak depolanır. Sayı pozitif olduğu için işaret biti 0 olmalıdır. Dolayısıyla

0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

gösterimini elde ederiz, burada $\mathbf{0} = 0000000000$ dır.

2.4.1 $R_f(2)$ – 32-bit sisteminde en büyük ve en küçük sayılar ve MATLAB/Octave gösterimleri

Bu formatta 8 bitlik üs alanında ikili sisteme göre temsil edilebilecek en büyük üs

$$\begin{aligned}
 e &= (11111110)_2 \\
 &= 0 \times 2^0 + 1 \times 2^1 + 1 \times 2^2 + 1 \times 2^3 \\
 &\quad + 1 \times 2^4 + 1 \times 2^5 + 1 \times 2^6 + 1 \times 2^7 \\
 &= 254
 \end{aligned}$$

tür ve yukarıdaki tabloya göre depolanan bu değer 127 gerçek üs değerini temsil eder.

Ayrıca en büyük mantis değeri

$$\begin{aligned}
 (1.1_1 1_2 \dots 1_{23})_2 &= 1 + 1/2^1 + 1/2^2 + \dots + 1/2^{23} \\
 &= \frac{1 - (1/2)^{24}}{1 - 1/2} = (2 - 2^{-23})
 \end{aligned}$$

olup, en büyük pozitif kayan noktalı sayı

$$\begin{aligned} x_f &= (2 - 2^{-23}) \times 2^{127} = 3.402823466385289e + 038 \\ &= \boxed{0 \mid 111111110 \mid 111\dots1} \end{aligned}$$

dir.

Bu sayı MATLAB/Octave ortamında

```
>> realmax('single')
```

```
ans =
```

```
3.4028235e + 038
```

olarak elde edilir.

Benzer olarak en küçük pozitif değer ise üssün mutlak değerce alabileceği en büyük negatif sayıya (-126) karşılık gelir. -126 için depolanan değer, yukarıdaki tablodan 1 e eşittir. O halde

$$e = (00000001)_2$$

olup,

$$x_f = 2^{-126} = 1.175494350822288e - 038$$

sayısının 32-bit formatta bellek gösterimi

$$\boxed{0 \mid 0 \mid 0 \mid 0 \mid 0 \mid 0 \mid 0 \mid 0 \mid 1 \mid 0}$$

olarak elde edilir, burada $\mathbf{0} = (0_1 0_2 \dots 0_{23})$ dir.

Bu sayı MATLAB/Octave ortamında

```
>> realmin('single')
```

```
ans =
```

```
1.1754944e - 038
```

olarak elde edilir.

Benzer biçimde

$$\boxed{0 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 0}$$

bellek gösterimi ∞ , ve

$$\boxed{1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 1 \mid 0}$$

ise $-\infty$ sembolünü temsil eder. $e = (11111111)_2$ ve mantis kısmında herhangi bir bit değerinin sıfırdan farklı olacak biçimde depolanan değer ise **NaN** sembolünü temsil eder.

2.4.2 $R_f(2)$ – 64-bit sisteminde en büyük ve en küçük sayılar ve MATLAB/Octave gösterimleri

32-bit formatında olduğu gibi orjine göre simetrik olmayan(biased) formatta negatif üsleri temsil etmek için işaret biti kullanılmaz, ancak bu durumda

$$\text{Gerçek üs} = \text{depolanan üs} - 1023$$

kuralına göre gerçek üs değerleri elde edilir. Burada 1023 ise öteleme sabiti olarak adlandırılır. Bu kurala göre aşağıdaki tabloda belirtilen depolanan üsler, karşılardaki gerçek üs değerlerini temsil ederler:

depolanan üs	gerçek üs	depolanan üs	gerçek üs
1 →	-1022	1024 →	1
2 →	-1021	1025 →	2
⋮	⋮	⋮	⋮
1023 →	0	2046 →	1023

Pozitif bir sayı için 64-bit formatta 11 bitlik üs alanında ikili sisteme göre temsil edilebilecek en büyük üs

$$e = (11111111110)_2 = (2046)_{10} \rightarrow 1023$$

ve en küçük üs ise

$$e = (00000000001)_2 = (1)_{10} \rightarrow -1022$$

dir. Ayrıca en büyük mantis değeri, 2 den bir önceki sayı olan

$$\begin{aligned} (1.1_1 1_2 \cdots 1_{52})_2 &= 1 + 1/2^1 + 1/2^2 + \cdots + 1/2^{52} \\ &= \frac{1 - (1/2)^{53}}{1 - 1/2} = (2 - 2^{-52}) \end{aligned}$$

değeridir ve en büyük pozitif kayan noktalı sayı ise

$$x_f = (2 - 2^{-52}) \times 2^{1023} = 1.797693134862316e + 308$$

olup bu sayının bellek gösterimi

0	0 ₁ 0 ₂ ...0 ₁₀ 1 ₁₁	1 ₁ 1 ₂ 1 ₃ ...1 ₅₂
---	--	---

elde edilir.

Bu sayı MATLAB/Octave ortamında yukarıda belirtildiği üzere

```
>> realmax
ans =
1.797693134862316e + 308
olarak elde edilir.
```

Benzer olarak en küçük pozitif değer ise üssün alabileceği mutlak değerce en büyük negatif sayıya (-1022) karşılık gelir ve

$$x_f = 2^{-1022} = 2.225073858507201e - 308$$

olup, ikili sistem karşılığı

0	0000000001	0
---	------------	---

dir, burada $\mathbf{0} = (0_1 0_2 \dots 0_{52})$ dir. Bu sayı yukarıda da belirtildiği gibi MATLAB/Octave ortamında

```
>> realmin
ans =
2.225073858507201e - 308
olarak elde edilir.  $\mp\infty$  ve NaN gösterimleri 32-bit formatta olduğu gibidir.
```

2.4.3 MATLAB/Octave üzerinde $R_f(2)$ – 64 bit aritmetiği ve oluşabilen hatalar

Bilgisayarların kullandığı kayan nokta sayı sistemi de yukarıda örnekte özelliklerini incelediğimiz Özel sistemin özelliklerini taşır. Bu özellikleri bu dökümanı hazırladığımız bilgisayarın kullandığı kayan nokta sayı sistemi üzerinde ve MATLAB/Octave üzerinde kısaca inceleyelim:

- $R_f(2)$ – 64 -bit sonlu sayıda elemandan oluşur :
 $R_f(2)$ – 64 sisteminde, kullandığımız bilgisayar

$$[-1.7977E + 308, 1.7977E + 308]$$

aralığı içerisindeki kayan nokta sayılarından oluşan sonlu bir sayı kümesi ile çalışır. Herhangi bir işlem sonucunun bu aralıkta yer alan sayıdan daha büyük bir sayı olması durumunda sonuç *sonsuz=inf* olarak yorumlanır. Örneğin MATLAB/Octave ortamında

```
>> 1.797693134862316E + 308 + 1E292
```

```
ans = inf
```

sonsuz(inf-infinity) olarak yorumlanmaktadır. Bilgisayarımızda yer alan ve sıfırdan büyük normalize edilmiş ilk pozitif sayıyı ise *realmin* komutuyla belirlenebilir:

```
- >> x=realmin
```

```
x = 2.2251E - 308 .
```

- Sıfır ile kayan nokta sayı sisteminde yer alan bu en küçük sayı arasında oluşan bir işlem sonucu bazı programlarda çok küçük sayı (*underflow*) hatası olarak algılanır ve genelde sonuç sıfır olarak kabul edilerek işleme devam edilir. Bazı uygulamalar genişletilmiş kayan nokta sistemi adı verilen genişletilmiş sistemi kullanarak $[0, realmin]$ aralığında sonlu sayıda *denormal* veya *subnormal* adı verilen sayının temsiline de izin veriler[7]. Bu işlemi $q_f = d_0.d_1d_2\dots d_n$ gösteriminde d_0 in da sıfıra eşit olmasına izin vermek suretiyle gerçekleştirirler. Örneğin MATLAB/Octave ortamında *realmin* ile temsil edilebilen sayıdan daha küçük subnormal sayılara izin verilmektedir:

```
>> 1e - 315
```

```
ans =
```

```
1.0000e - 315
```

```
Fakat
```

```
>> 1e - 324
```

```
ans =
```

```
0
```

dır. Bunlara ilaveten belirsizlik adını verdiğimiz tanımlı olmayan ($0/0$, ∞/∞ gibi) bir işlem sonucu ise *NaN* (Not a Number- sayı değil) olarak kabul edilir.

```
>> 0/0
```

```
ans =
```

```
NaN
```

- Hiç bir irrasyonel sayı veya devirli rasyonel sayı $R_f(10)$ da yer almaz (Her bir eleman için sınırlı bellek alanı):

$\pi, e, \sqrt{2}$ gibi hiç bir reel sayı sonlu basamaklı q_f ile $x_f = \pm q_f \times 10^E$ biçiminde ifade edilemez. Bu durumda irrasyonel sayılarla işlem yapmak yerine, bu sayılara en yakın olan ve $R_f(10)$ da temsil edilebilen sayılarla çalışılır ve sonuç olarak yuvarlama hatası oluşur. Öte yandan $1/3 = 0.\bar{3}$ devirli sayısı da $R_f(10)$ da yer almaz çünkü sonlu basamaklı bir mantise sahip değildir.

MATLAB/Octave ortamında

```
>> sin(pi)
```

```
ans =
```

$1.2246e - 016$ elde edilir, sıfıra eşit olması beklenen bu sonucun sebebi $R_f(10)$ daki pi nin tam olarak R deki π ye eşit olmamasıdır.

- $R_f(2) - 64$ te toplama işleminin birleşme özelliği yoktur:

Örneğin MATLAB/Octave ortamında

```
>> 1 - (1/3 + 1/3 + 1/3)
```

```
ans =
```

```
0
```

Fakat

```
>> (1 - 1/3 - 1/3) - 1/3
```

```
ans =
```

$1.1102e - 016$ olarak elde edilir.

- Kayan nokta sayı sisteminde sayılar sıfır noktasının komşuluğunda daha sıkça serpiştirilmiştir ve sonuç olarak işlemlerin gerçekleştirilme sırasına göre farklı yuvarlama hataları oluşabilir ve bu durum işlem sonucunu değiştirebilir:

Bu sonucu MATLAB/Octave yazılımlarında kullanılan $eps()$ fonksiyonu yardımıyla gözlemleyebiliriz. Bu fonksiyon $eps(x)$ biçimindeki

kullanımıyla, x sayısı ile bu sayıya en yakın bilgisayar sistemindeki sayı arasındaki uzaklığı verir. Tablo 2.1 de bu sonucu gözlemlemeye çalışıyoruz. Tablonun sol sütununda farklı büyüklükte sayılar yer almakta ve sağ sütununda ise bu sayılar ile bunlara en yakın bilgisayar sayı sistemindeki sayılar arasındaki uzaklık listelenmektedir:

x	$ x - x_f $
1×10^{-2}	$1.7347E - 018$
1	$2.2204E - 016$
1×10^2	$1.4211E - 014$
1×10^4	$1.8190E - 012$
1×10^8	$1.4901E - 008$
1×10^{16}	2
1×10^{32}	$1.8014E + 016$

Tablo 2.1: Bilgisayar sayıları ve komşuları arasındaki uzaklık

Tablo 2.1 den x değerleri büyüdüğünde, x ile x e en yakın sayılar arasındaki mesafelerin de arttığını gözlemliyoruz:

- 1 noktası ile 1 e en yakın sayı arasındaki uzaklık $2.2204E - 016$ iken
- 1×10^{16} ile $1 \times 10^{16} + 1$ sayısı arasında hiç bir bilgisayar sayısı yoktur, çünkü en yakın sayı iki birim uzaklıktadır.

Sıfır komşuluğundaki sayıların birbirlerine çok yakın olması ve mutlak değerce büyük olan kayan nokta sayıları arasındaki uzaklığın kısmen daha büyük olması sonucu sayıların küçükten büyüğe veya büyükten küçüğe sıralanarak toplanması sonucu farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Örneğin

$$\sum_{i=1}^N \frac{1}{i^2} = 1 + 1/2^2 + \dots + 1/N^2$$

büyükten küçüğe toplamını gözönüne alalım: $N = 1e7$ için

```
top=0;
for i=1:N
    top=top+1/(i*i);
end
```

program parçacığı çalıştırıldığında

$$top = 1.64492406684726$$

elde ederiz.

Şimdi de

$$\sum_{i=1}^N \frac{1}{(N - (i - 1))^2} = 1/N^2 + 1/(N - 1)^2 + \dots + 1/1^2$$

olarak ifade edilen küçükten büyüğe toplamını hesaplayalım:

```
top=0;
for i=N:-1:1
    top=top+1/(i*i);
end
```

program parçacığı çalıştırıldığında

$$top = 1.64492406684823$$

elde ederiz. Sonuçların farklı olduğunu görüyoruz.

$$\sum_{i=1}^{\infty} \frac{1}{i^2} = \pi^2/6 = 1.64493406684823$$

olduğu dikkate alınırsa küçükten büyüğe toplamın doğru sonucu ürettiğini gözlemleriz.

- Büyüklükleri çok farklı sayılarla gerçekleştirilen işlemlerde büyük hatalar oluşabilir. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki işlem sonuçlarını inceleyelim:

Gözlem 2.2. *Sonuç olarak büyüklük mertebeleri çok farklı olan bilgisayar sayıları ile yapılan işlemlerde büyük hatalar oluşabilmektedir ve mümkünse işlemlerde çok küçük ve çok büyük sayıların işlemini gerektiren bu tür sonuçların ortaya çıkmaması için alternatif formülasyonlar uygulanmalıdır.*

İşlem	Yaklaşık hata
$0 + 5E - 324 = 4.940656458412465E - 324$	$6E - 326$
$1E5 \times (1 - 1E - 17) = 1E5$	$1E - 12$
$1E10 \times (1E16 + 1E - 1) = 1E26$	$1E + 09$

Tablo 2.2: Farklı mertebeden büyüklüklere sahip sayılarla işlemler ve oluşan hata

- On tabanlı sisteme benzer olarak iki tabanlı sistemde oluşabilecek en büyük bağıl hatanın üst sınırı ise

$$\epsilon_{\max} = \frac{1}{2} \times 2^{-n} = 2^{-(n+1)}$$

olarak elde edilir.

- Öte yandan bilgisayar epsilonu, 1 sayısının komşuluğundaki bir sayının 1 e yuvarlanması sonucu oluşabilen maximum bağıl hata olarak ta tanımlanır. O halde bilgisayar epsilonu 1 ile 1 e en yakın bilgisayar sayısı arasındaki uzaklığın yarısına eşit olmalıdır.
- MATLAB/Octave ortamında $eps()$ fonksiyonu, x_f ile \vec{x}_f (bir sonraki komşu kayan nokta) arasındaki maksimum bağıl uzaklığı, yani

$$\left| \frac{\vec{x}_f - x_f}{x_f} \right|$$

oranını verir. $x_f = 1$ olması durumunda bu uzaklık mutlak uzaklığa dönüşür ve bu durumda yukarıdaki tanımda verilen bilgisayar epsilonu

$$\epsilon_{\max} = \frac{1}{2} \times 2^{-n} = \frac{1}{2}eps(1) \quad (2.7)$$

bağıntısından elde edilebilir. Kullandığımız bilgisayar için

```
>> eps(1)
```

```
ans =
```

```
2.2204e - 016(= 2-52) dir. O halde
```

$$\epsilon_{\max} = \frac{1}{2}2^{-52} = 2^{-53}$$

olarak elde edilir. Bu örnekteki

$$p = n + 1 = 53$$

sayısı kayan nokta sayı sisteminin *hassasiyeti* olarak tanımlanır.

2.4.4 $R_f(10) \rightarrow R_f(2)$ dönüşüm kaynaklı hatalar

On tabanlı sistemde sonlu basamakla temsil edilebilen bir sayı ikili sistemde sonlu sayıda basamakla temsil edilemeyebilir. Literatürde genelde 0.1 sayısı üzerinden incelenen bu konu diğer bazı tipik ondalıklı sayılar için de geçerlidir[1]. Aşağıdaki tabloda sonlu basamaklı bazı on tabanlı sayıların ikili sistemdeki gösterimleri sunulmaktadır.

0.1 \rightarrow	0.0001100	0.6 \rightarrow	0.1001100
0.2 \rightarrow	0.001100	0.7 \rightarrow	0.101100
0.3 \rightarrow	0.01001100	0.8 \rightarrow	0.1100
0.4 \rightarrow	0.01100	0.9 \rightarrow	0.11100
0.5 \rightarrow	0.1		

Tabloda

$$\overline{1100} = 110011001100\dots$$

gösterimi ile 1100 rakamlar grubunun devrettiği ifade edilmektedir.

Tablodan örneğin $0.2 = 0.00\overline{1100}$ devirli sayısıdır. Ancak 32 bit formatta bu sayının mantisi için 23 bitlik bir alan tahsis edildiği için bu formattaki normalize edilmiş gösterimi

$$0.2 \cong (1.100110011001100110011001100)_2 \times 2^{-3}$$

dir. Bu sayının on tabanlı sistemdeki karşılığı ise

$$1.9999996E - 001$$

olarak elde edilir.

Böylece 0.2 sayısının ikili sistemdeki devirli gösterimi, tahsis edilen bellek alanına yerleştirilemeyerek gösterimde hata oluşmasına neden olunmuştur.

O halde yukarıdaki tabloda ikili tabanda devirli gösterime sahip her sayı ile gerçekleştirilen işlemlerde çok özel durumlar bile olsalar, zaman zaman

sorun yaşanma ihtimali vardır. Bu noktayı vurgulamak üzere aşağıdaki örneği inceleyelim:

```
>> toplam = 0; for i = 1 : 10 toplam = toplam + 0.2; end
>> z = (2 - toplam) * 1E16
z = 2.220446049250313
```

elde ederiz. Yukarıdaki örnekten on adet 0.2 nin toplamının 2 olmasını bekleriz. Esasen

```
>>toplam
toplam =
2.0000
```

olduğu görülmektedir, ancak bu sonuç yuvarlatılarak ekrana yansıtılan değerdir, gerçek sonuç 2 ye eşit değildir. Bu durumda çok küçük bir değer olan $(2 - toplam)$ nin $1E16$ gibi çok büyük bir sayı ile çarpımı sonucunda, normalde sıfır olması beklenen z değeri yukarıda belirtildiği gibi hatalı olarak elde edilmiştir.

2.5 Anlamli basamak kaybı hatası

Yukarıdaki örnekte taban dönüşümü sonucu elde edilen birbirine çok yakın iki sayının farkının hesaplanmasında oluşan hata, anlamli basamak kaybı sonucunda ortaya çıkmıştır. Öncelikle anlamli basamak sayısını tanımlayalım:

TANIM 2.6. *On tabanlı sistemde eğer $|\varepsilon_b(x)| \leq 5 \times 10^{-k}$ ise x_f yaklaşımı x gerçek değerini $k - 1$ anlamli basamakla temsil etmektedir denir.*

Aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

- $x_f = 1.1$ yaklaşımı $x = 1$ değerini 0 anlamli basamakla temsil etmektedir, çünkü

$$|\varepsilon_b(x)| = \frac{1.1 - 1}{1} = 1 \times 10^{-1} < 5 \times 10^{-1}$$

- $x_f = 1.23$ yaklaşımı $x = 1.2$ değerini 1 anlamli basamakla temsil etmektedir, çünkü

$$|\varepsilon_b(x)| = \frac{1.23 - 1.2}{1.2} = 2.5 \times 10^{-2} < 5 \times 10^{-2}$$

- $x_f = 1.234$ yaklaşımı $x = 1.232$ değerini 2 anlamlı basamakla temsil etmektedir, çünkü

$$|\varepsilon_b(x)| = \frac{1.234 - 1.232}{1.232} \cong 1.6 \times 10^{-3} \leq 5 \times 10^{-3}$$

Anlamli basamak kaybı sonucu oluşan hatayı aşağıdaki örnek yardımıyla daha yakından inceleyelim.

ÖRNEK 2.6. *Cebirsel olarak birbirine eşit olan*

$$h(x) = 1000(\log(x + 1) - \log(x))$$

ve

$$g(x) = 1000\log((x + 1)/x)$$

fonksiyonlarını göz önüne alarak, bu fonksiyonların $x = 100000$ noktasındaki değerlerini noktadan sonra 6 basamağa kadar ve yuvarlama prensibine göre çalışan hesaplayıcıda hesaplayarak sonuçları karşılaştırdık.

Çözüm.

x_f ile x in hesaplayıcıda temsil edilen yaklaşımını gösterelim. Bu durumda

$$\begin{aligned} x &= 100000 \text{ ve} \\ y_1 &= \log(x + 1) \\ &= 5.00000434292310, \\ y_{1f} &\doteq 5.000004 \end{aligned}$$

tür. y_{1f} değeri y_1 değerini 6 anlamlı basamakla temsil eder, çünkü

$$\begin{aligned} \left| \frac{y_{1f} - y_1}{y_1} \right| &= \left| \frac{5.000004 - 5.00000434292310}{5.00000434292310} \right| \\ &= 6.8585 \times 10^{-8} < 5 \times 10^{-7} \end{aligned}$$

dir. Öteyandan

$$y_2 = y_{2f} = \log(x) = 5;$$

dir. O halde

$$h(100000) = 1000(y_{1f} - y_{2f}) = 0.004;$$

ve

$$\begin{aligned} g(100000) &= 1000 \log((10001)/10000) \\ &\doteq 1000 \times 0.000043 = 0.004343. \end{aligned}$$

olarak elde edilir. Gerçek sonuç ise 0.00434292310448164 dir. y_{1f} değeri 6 anlamlı basamağa sahipken birbirine çok yakın y_{1f} ve y_{2f} sayılarının farkı

$$y_{1f} - y_{2f} = 0.000004$$

olarak elde edilir. $y_{1f} - y_{2f}$ yaklaşımı,

$$y_1 - y_2 = 0.00000434292310469431$$

gerçek değerini *hiçbir anlamlı basamakla temsil etmez*, çünkü

$$\begin{aligned} &\left| \frac{(y_{1f} - y_{2f}) - (y_1 - y_2)}{(y_1 - y_2)} \right| \\ &= \left| \frac{0.000004 - 0.00000434292310469431}{0.00000434292310469431} \right| \\ &= 7.89613576910079 \times 10^{-2} < 5 \times 10^{-1} \end{aligned}$$

olup, anlamlı basamak sayısı tanımında $k = 1$ dir. Dolayısıyla fark işlemi anlam basamağı kaybına neden olmuştur. Söz konusu basamak kaybı, birbirine eşit olan h ve g fonksiyonları yardımıyla elde edilen sonuçların farklılık göstermesine neden olmuştur. g ile elde edilen sonucun gerçek sonuca çok yakın, diğerinin ise gerçek sonuçtan çok farklı olduğunu gözlemliyoruz.

O halde birbirine yakın değerler alması muhtemel değişkenlerin farklarının alınmasından kaçınmak gerekmektedir. Bunun için yukarıdaki örnekte olduğu üzere, verilen ifade belirtilen değişken değerlerinin farkının hesaplanmasını içermeyen alternatif biçimlerde yazılmalıdır. Örneğin aşağıdaki tabloda sol tarafta yer alan fonksiyon yazılımları yerine belirtilen x komşuluğunda sağ sütunda yer alan denk formülasyonlar kullanılmalıdır.

$f(x)$	\rightarrow	$f(x)$
$\ln(x) - \ln(y)$	$x \simeq y$	$\ln(x/y)$
$1 - 1/(1+x)$	$x \simeq 0$	$x/(1+x)$
$1 - \cos(x)$	$x \simeq 0$	$\sin^2(x)/(1 + \cos(x))$
$1 - \sin(x)/x$	$x \gg 1$	$x^2/3! - x^4/5! + \dots$

Alıştırmalar 2.1.

1. Aşağıda verilen sayılar için

- (a) kesme prensibine göre kayan noktadan sonra 4 basamaklı ve
 (b) yuvarlama prensibine göre de 4 basamaklı yaklaşımların kullanılması durumunda oluşacak olan mutlak ve bağlı hataları hesaplayınız.

- $x = 3.14159265358979$
- $x = 2.71828182845905$
- $x = 1.41421356237310$
- $x = 1.73205080756888$

2.

$$x_f = \pm q_f \times 10^e, \quad q_f = d_0.d_1d_2, \quad d_{0,1,2} = 0, 1, \dots, 9 ; d_0 \neq 0$$

ve

$$e = -1, 0, 1$$

s değerlerine sahip bir R_f sayı sistemi gözönüne alalım ve gerçekleştirilen her işlem sonucunun R_f de temsil edilebilen aralıktaki olup, ancak R_f de yer almaması durumunda, sistemde bulunan en yakın sayıya yuvarlatıldığını kabul edelim. Buna göre

- R_f in elemanları(sayıları) nelerdir?
- R_f in en büyük pozitif ve en küçük pozitif sayıları nelerdir?
- R_f kümesinin toplama işlemine göre kapalılık özelliğini sağlamadığını bir örnekle gösteriniz.
- R_f de toplama işlemine göre birleşme özelliği olmadığını bir örnekle gösteriniz.
- R_f deki bağlı yuvarlama hatalarının st sınırını temsil eden bilgisayar epsilonu nedir?

- R_f de *inf* ve NaN gösterimlerine sahip olabilecek birer işlem tanımlayınız
- R_f deki subnormal sayılar kümesini belirleyiniz.

3. Aşağıda verilen on tabanlı sayıların karşılığında verilen iki tabanlı gösterimlere sahip olduklarını gösteriniz

3 →	$(11)_2$	50 →	$(110010)_2$
8 →	$(1000)_2$	100 →	
10 →	$(1010)_2$	200 →	$(11001000)_2$
20 →	$(10100)_2$	500 →	$(111110100)_2$
40 →	$(101000)_2$	1000 →	$(1111101000)_2$

4. Aşağıda verilen on tabanlı sayıların iki tabanlı gösterimlerini belirleyiniz.

- 25.1
- 33.25
- 75.454
- 96.2456

5. Soru 3 de elde ettiğiniz iki tabanlı gösterimleri on tabanlı sisteme dönüştürerek, başlangıçtaki on tabanlı sayıları elde ettiğinizi kontrol ediniz.

6. Aşağıda verilen iki tabanlı sayıların on tabanlı gösterimlerini belirleyiniz

- $(11001)_2$
- $(1001011)_2$
- $(1100000.101)_2$
- $(100001.1101)_2$

7. Soru 6 da verilen iki tabanlı sayıların $R_f(2)$ – 32 bit bellek gösterimlerini belirleyiniz.

8. Soru 6 da verilen iki tabanlı sayıların $R_f(2)$ – 64 bit bellek gösterimlerini belirleyiniz.

9. Aşağıda verilen kesirli sayıların iki tabanlı gösterimlerinin doğruluğunu kontrol ediniz.

- $2.5 \rightarrow (10.1)_2$
- $1.25 \rightarrow (1.01)_2$
- $1.125 \rightarrow (1.001)_2$
- $1.3125 \rightarrow (1.0101)_2$

10. Aşağıda verilen kesirli sayıların iki tabanlı gösterimlerinin doğruluğunu kontrol ediniz. $\overline{1001}$ üs çizgi notasyonu sayının devirli sayı olduğunu ifade etmektedir.

- $0.1 \rightarrow (0.000\overline{11})_2$
- $3.6 \rightarrow (1.1\overline{1001})_2$

11. Bilgisayar sisteminizde $[1, 2)$ aralığındaki kayan nokta sayıları arasındaki uzaklığın birbirine eşit olduğunu MATLAB/Octave eps komutu yardımıyla gözlemleyiniz. Buna göre örneğin $\text{eps}(1) = \text{eps}(1.5) = \text{eps}(1.8)$ olmalıdır.

12. Bilgisayar sisteminizde $[2^n, 2^{n+1})$ aralığında ($n = 0, 1, 2, \dots$) yer alan sayılar arasındaki uzaklıkların birbirine eşit olduğunu ve her bir aralıktaki sayılar arasındaki mesafenin bir önceki aralıktaki sayılar arasındaki mesafenin 2 katı olduğunu gözlemleyiniz.

13. Bilgisayar sisteminizdeki pozitif ve en küçük subnormal sayıyı belirleyiniz. Elde ettiğiniz sayıdan daha küçük ve negatif olmayan tek sayı sıfır olmalıdır.

14. Bilgisayarınızda temsil edilebilecek en büyük sayının 64-bit formatta $(2 - \text{eps}) \times 2^{1023}$ olduğunu MATLAB/Octave ortamında gözlemleyiniz. Bu durumda 2^{1024} sayı sisteminizde yer alır mı?

15. Aşağıda verilen yaklaşımların karşılarında verilen değerleri kaç anlamlı basamakla temsil ettiğini açıklayınız

- $x_f = 12.36, x = 12.345$
- $x_f = 0.0013, x = 0.00125$
- $x_f = 0.000011, x = 0.000012$

- $x_f = 3.14159, x = 3.141592653589793$

16. Anlam basamak kaybı hatasının önlenmesi için aşağıdaki fonksiyonlar belirtilen nokta komşuluğunda alternatif olarak nasıl yazılabilir?

- $e^{-x}, x > 0$
- $(-b + \sqrt{b^2 - 4c})/2, b \gg 0, c \simeq 0$ (burada \gg sembolü çok büyük anlamındadır, $a \simeq b$ gösterimi ise a 'nın b ye çok yakın olduğunu ifade etmektedir).
- $e^{x-y}, x \simeq y$
- $\sqrt{x+1} - \sqrt{x}, x \gg 1$

17. Aşağıda verilen Program 2.2 yi MATLAB veya OCTAVE ortamında çalıştırarak, yukarıda elde ettiğiniz taban dönüşümlerinin doğruluğunu kontrol ediniz.

```
Test
>> onluikili(24.5)
İkili sayı
1 1 0 0 0.1
Onlu sayı
2.450000e+001
>> onluikili(0.1)
İkili sayı
0.0 0 0 1 1 0 0 1 1 0 0 1 1 0 0 1 1 0 0 1
Onlu sayı
9.999996e-002
```

```

% On tabanlı kesirli pozitif sayıyı iki tabanlı kesirli
% sayıya dönüştürür ve elde edilen iki tabanlı sayıyı tekrar
% on tabanlı sisteme dönüştürerek sonucu kontrol eder.
% Mart 2009, ec
%-----
function onluikili(sayi)
    tamsayi=fix(sayi);tamsayim=tamsayi;kesirsayi=abs(sayi-tamsayi);
    i=1;
    if tamsayim>0
        while tamsayi>0
            k(i)=mod(tamsayi,2);      % k nın elemanları girilen
            tamsayi=floor(tamsayi/2); % sayının tam kısmının
            i=i+1;                    % ikili sistemdeki karşılığıdır.
        end
    else
        k=0;
    end

    x0=2;
    tamon=horner(k,x0); %Horner yöntemi Bölüm 3
                    de incelenmektedir.

    i=1;
    kesir(1)=abs(2*kesirsayi-fix(2*kesirsayi));
    d(1)=fix(2*kesirsayi);
    while kesir(i)>0 &i<24
        i=i+1;
        d(i)=fix(2*kesir(i-1)) ;
        kesir(i)=abs(2*kesir(i-1)-fix(2*kesir(i-1)));
    end
    if kesirsayi<0 d=0;
    end
    x0=1/2;
    tamkesir=horner(d,x0);
    k=fliplr(k);fprintf('ikili sayı\ n');
    sayi=strcat(num2str(k),'.'); sayi=strcat(sayi,num2str(d));
    fprintf('%5s',sayi); fprintf('\ n');
    fprintf('Onlu sayı\ n'); fprintf('%d \ n',tamon+tamkesir);
    function tamon=horner(k,x0)
    n=length(k)-1;b=zeros(n+1);b(n+1)=k(n+1);
    for i=n:-1:1
        b(i)=k(i)+x0*b(i+1);
    end
    if x0==2 tamon=b(1); else tamon=0.5*b(1);end

```

Karadeniz Teknik Matematik, erhan@ktu.edu.tr

Kaynaklar

- [1] Atkinson, K. An Introduction to Numerical Analysis, John Wiley & Sons, 1988.
- [2] Coşkun, E. OCTAVE ile Sayısal Hesaplama ve Kodlama([URL:aves.ktu.edu.tr/erhan/dokumanlar](http://aves.ktu.edu.tr/erhan/dokumanlar)).
- [3] Kincaid, D., Cheney, W., Numerical Analysis, Brooks/Cole, 1991.
- [4] Mathews, J., Numerical Methods for Mathematics, Science and Engineering, Prentice-Hall, 1997.
- [5] MATLAB, Mathworks([URL:mathworks.com](http://mathworks.com)).
- [6] OCTAVE, GNU özgür yazılım([URL:OCTAVE.sourceforge.net](http://OCTAVE.sourceforge.net)).
- [7] Overton, M. L., Numerical Computing with IEEE Floating Point Arithmetics, SIAM, New York, 2001.
- [8] M., Cleve, Floating point Numbers, ([URL:blogs.mathworks.com/cleve/2014/07/07/floating-point-numbers](http://blogs.mathworks.com/cleve/2014/07/07/floating-point-numbers)).
- [9] Press, H. W. ve ark., Numerical Recipes in C, Cambridge University Press, 1988.
- [10] Stoer, J., Bulirsh, R., Introduction to Numerical Analsis, Springer-Verlag, 1976.